

МОВНІ ЗАСОБИ СПОНУКАННЯ У ТЕКСТАХ ЦЕРКОВНИХ ПРОПОВІДЕЙ (НА ПРИКЛАДІ ПРОПОВІДЕЙ О. НИКОЛАЯ ВОЯКОВСЬКОГО)

Оксана Даскалюк. Мовні засоби спонукання у текстах церковних проповідей (на прикладі проповідей О. Николая Вояковського).

У статті проаналізовано мовні засоби волевиявлення, вжиті в текстах церковних проповідей, охарактеризовано їх граматичні особливості, наповнення синтаксичних конструкцій, розглянуто семантику найуживаніших дієслів. Відмічено, які форми імператива є найчастіше вживаними в аналізованих текстах, які функціонально-семантичні еквіваленти імператива трапляються в текстах проповідей, яку змістову й комунікативну функції вони виконують, що характеризує не лише обраний для аналізу жанр, а й особливості мовлення самого проповідника.

Ключові слова: спонукання, граматичне значення, синтаксична конструкція, імператив, проповідь.

Оксана Даскалюк. Языковые средства побуждения в текстах церковных проповедей (на примере проповедей о. Николая Вояковського).

В статье проанализированы языковые средства побуждения, употребленные в текстах церковных проповедей, дана характеристика их грамматических особенностей, а также наполнения синтаксических конструкций, рассмотрена семантика наиболее употребляемых глаголов. Акцентированы наиболее часто употребляемые в анализируемых текстах глаголы, обращено внимание на функционально-семантические эквиваленты императива, встречающиеся в текстах проповедей, их смысловую и коммуникативные функции, что является характеристикой не только выбранного жанра, но и особенностей публичной речи проповедника.

Ключевые слова: побуждение, грамматическое значение, синтаксическая конструкция, проповедь.

Oksana Daskaliuk. Linguistic means of persuasion in church sermons using examples from the sermons of Fr. Nikolai Voyakovsky.

This article analyses the linguistic means of will expression used in church sermon texts, describing their grammatical features and syntax constructs. The semantics of the most commonly used verbs are also covered, as well as the functional semantic imperative equivalents that occur in the sermon texts. The imperative forms that are most commonly used in the texts are discussed, along with their semantic and communicative functions which characterise not only the analysed form of speech, but also the specific characteristics of the preacher's particular language.

Key words: persuasion, grammatical features, syntax constructs, imperative, sermon.

Мова є невід'ємним складником появи, становлення і звершення свого народу, вона вбирає найменші духові порухи його душі, фіксує всі здобутки у рості як духовному, так і матеріальному, є свідком його злету і падіння, причому під час останнього саме мова, втрачаючи зв'язок зі своїм носієм, першою занепадає, знесилюється і зникає, фіксуючи при цьому загибель свого творця, його цілковиту асиміляцію з іншими націями та народностями. Мова – це засіб пізнання навколишнього світу, вона вип'ячує з-поміж його розмаїття саме ті предмети, їх ознаки та особливості, які є життєво необхідними для її народу, вона не лише служить засобом зв'язку між його представниками, не лише передає думки та озвучує емоції, мова також є тим інструментом пізнання світу невидимого, світу духовного, вона допомагає людині спілкуватися з її Творцем, передаючи через слова молитви не лише наболіле, а й розуміння людиною своєї приналежності до світу сакрального. Здатність мови пізнавати, фіксувати і передавати знання про нетлінне зайвий раз підкреслює її роль містка між матеріальним і духовним, її вирішальне значення у становленні людини як істоти обраної, істоти духовної, яка поєднує цей світ зі світом невидимим.

Мета статті – проаналізувати мовні засоби спонукання, ужиті в текстах проповідей, погрупувати їх відповідно до граматичних ознак та комунікативної мети, розглянути семантику найуживаніших дієслів, які передають волевиявлення в текстах обраного для аналізу жанру, зробити висновок про найбільш частотні в них граматичні форми спонукання.

Джерелом фактичного матеріалу стали проповіді греко-католицького священника о. Николая Вояковського, видані у США 1969 року. Аналізовані тексти цікаві й тим, що зберегли особливості мови української діаспори, а також донесли до нас і специфіку духовної практики греко-католиків, мовою служинь яких від самого початку була українська, яка увібрала в себе всі духовні пошуки народу, його молитовне звернення до Бога та пастирське служіння отців.

Передусім зупинимося на тлумаченні слова *сакральний*, для цього наведемо визначення, подане у Словнику української мови 2012 року: „[від лат. sacer – священний], *книжн.* Пов’яз. з релігійним культом, обрядом; ритуальний, обрядовий...” [5, с. 1020]. Отже, сакральна сфера функціонування мови – це сфера, пов’язана зі служінням Богу, з обрядовістю, ритуалами, а саме з мовним оформленням усіх цих дій, крім того, до сфери сакрального входить молитва як розмова з Богом, тут може йти як про канонічну молитву, так і про бесіду людини з її Творцем. Дотичним до визначення *сакрального* є одне із тлумачень *проповіді*: „Промова релігійно-повчального змісту” [там само, с. 917]. Укладачі підручника „Риторика” Л. Мацько та О. Мацько наголошують, що проповідь є „основним жанром церковного красномовства” [3, с. 220]. На їх думку, „це особливий вид усного монологічного мовлення, спрямований до мирян з метою навернути їх до християнського віровчення, викликати почуття вдячності Богу, виховати почуття єдності у вірі, терпіння в ім’я потойбічного життя” [там само]. Дослідниця Н. Вербич зазначає, що „сучасна проповідь для християн усіх конфесій – головний засіб формування й зміни християнських уявлень про людину у свідомості вірян”, а „мета проповіді – донести слово Боже до свідомості людей” [1, с. 14]. Через проповідь священник не лише доносить до вірян слово Боже, а й через нього намагається вплинути на світогляд своїх парафіян, скоригувати їх думки, вчинки, дії відповідно до християнського вчення. Саме з цією метою і вживають у текстах промов спонукальні конструкції, за допомогою яких отець апелює до своїх слухачів, формулює своє волевиявлення, створює каузацію, акцентує увагу на особливих моментах проповіді.

У мовній системі функціонує безліч засобів для називання та передання волевиявлення: від прямого спонукання у вигляді дієслів у формі наказового способу дієслова з переважанням другоособових форм, до складнопідрядних конструкцій з підрядністю мети. Відповідно до ситуації комунікації, її мети мовець надає перевагу тому чи тому засобу спонукання. Схожий вибір постає і перед укладачем проповіді: який мовний засіб волевиявлення вжити в тому чи іншому контексті для досягнення максимального ефекту, для якомога сильнішого подразнення уяви слухачів, щоб ця спонукка закарбувалася у пам’яті вірян і вплинула на їх подальший життєвий вибір і плін їх буття.

З наявного фактичного матеріалу робимо висновки, що в текстах проповідей з погляду граматики перевагу надано власне імперативним формам другої особи однини / множини та першої особи множини. Другоособові форми дієслів наказового способу однини наявні в цитатах з Євангелія чи церковних піснеспівів (зберігатимемо правопис джерела): *По восьми днях Христос несподівано став посеред Апостолів, поздоровив їх словами: „Мир вам”, при чому його очі спочили на Томі і до нього відізався Спаситель: „Вложи свій палець сюди і **поглянь** на мої руки і **подай** свою руку і **вложи** в мій бік, і не будь невірний, а вірний”* [2, с. 39]; *А сьогодні другий день Христового Воскресіння і до продовження великодньої радості завзиває нас свята Церква прегарними воскресними піснями: „**ликуй і радуйся, ликуй і веселися...**”* [2, с. 12]; *Кожний з нас був розслаблений на душі, бо наші гріхи; це дуже важка недуга душі, як про це в сьогоднішньому кондаку сказано: „**Душу мою, Господи, в гріхах усяких і немістними ділами люто розслаблену **двигни** божественним твоїм заступництвом...**”* [2, с. 67]. Форма однини обумовлена зверненням до конкретного адресата чи безпосередньо до кожного слухача. Спонукання через цитування євангельської історії не є прямим, а вторинним, це спонукання через наслідування, коли віряни подумки ставлять себе на місце героя притчі. Тому волевиявлення, висловлене персонажеві писань, стосується теперішніх вірян як взірець, за яким їм варто чинити в сьогоднішні, це спонукання, а точніше повчання через спонукання, що ми зустрічаємо і в дитячій літературі та в інших текстах повчального характеру. До того ж сам священник може акцентувати на тому, чому треба навчитися в наведеного уривку: ***Ось такими словами туги і бажанням осягнути неба висловлюється псаломпівець Давид. А це повинно захопити нас, щоб і ми звертали бажання нашого серця у святій тусі за небом, до Господа Бога*** [2, с. 150]. У наведеному уривку спонукання до дії передає складнопідрядне речення мети.

Найчастіше у проповідях вжито форми сумісної дії – спонукання із залученням до каузованої дії також і її ініціатора (мовця) – імператив у формі першої особи множини. Таку перевагу зумовлює насамперед специфіка публічної промови, коли оратор словесно ототожнює себе з аудиторією, вживаючи займенник *ми* і дієслівні форми першої особи множини. На відміну від звичайних промов, де спільність виконання спонукуваної дії швидше є ексклюзивною, у проповідях імператив першої особи множини має характер інклюзивний: ***Встаньмо кожного року***

хоч з одного гріха, хоч від Сповіді до Сповіді **вступаймо** на вищій ступінь зршености, **не допустім** ніколи і нічим знеохотитися, але **служім** Господеві вірно і **дякуймо** Господу Богові... [2, с. 37]. Через імператив сумісної дії мовець акцентує на тому, що треба виконати адресатові, і пом'якшує сам момент спонукання, включаючи себе до кола потенційних виконавців каузованої дії: **Наслідуймо** приклад тих святих жінок і **стараймося** по можливості щоденно бути на Службі Божій. А якщо це неможливе, то **старайтеся** кожного ранку хоч трохи часу посвятити Господеві у щирій молитві [2, с. 63]. Наведений приклад є цікавим тим, що на початку проповідник спонукає імперативом сумісної дії, тобто дотримання спонукуваної дії самим мовцем є фактом очевидним, а тому він лише заохочує до такого щоденного правила своїх вірян. А от коли мова заходить про ситуації, не притаманні священникові (пропуск щоденної служби Божої), то волевиявлення передає вже форма імператива другої особи множини. Такі переходи є доволі поширеними в аналізованих текстах: **Не дозволяймо** нікому, щоб безкарно зневажав це, що є нашими релігійними святощами. **Геть проганяйте** зі свого середовища тих, хто зневажають Святішого Отця Папу Римського, наших митрополитів, архієпископів, єпископів і священників, бо такі люди, це наші явні вороги [2, с. 91]. **Робім** і ми так само. Будьте вдоволені тим, що посідаєте! **Не завидуйте** другому, **унікайте** гордості, **не поміняйте** убогими, **не марнуйте** своїх грошей на п'ятику і розпусту, але **уживайте** їх на славу Божу і добро своїх ближніх [2, с. 143]. Ці приклади ще раз засвідчують інклюзивність першоособової форми множини імперативних форм, вжитих у проповідях.

У реченнях з присудком у формі імператива 1 особи множини фіксуємо два способи передання підмета: за допомогою вокатива: **Милі Братя і Сестри, стараймося**, *щоби не втратити нам легкодушно скарбу святої віри* [2, с. 13] і за допомогою займенника ми: *Робім і ми так само* (143); *Розмовляймо й ми з Ісусом Христом!* [2, с. 77]. Вокатив у такого типу реченнях не повністю створює координаційний зв'язок з присудком-імперативом, оскільки не збігається з ним в особі. Слушно зазначає М. Скаб: „...особа, що позначається вокативом і є адресатом мовлення, лише частково заповнює семантико-синтаксичну позицію діяча (потенційного чи реального): діяти будуть чи діють разом (спільно) мовець і адресат” [4, с. 200]. Називаючи адресата мовлення, промовець акцентує на особі адресата, привертає його увагу до спонукання, підкреслює потрібність каузованої дії насамперед йому: *Для того сьогодні, милі Братя і Сестри, просім гарячо Христа Чоловіколюбця, щоб Він своєю Божою Силою прикортив це нелюдське збиткування над нашим народом і прогнав з нашої землі цих зайдів – прислужників діавола, що закували наш нарід в тяжкі кайдани неволі* [2, с. 165]. Найчастіше вокатив у такого роду конструкціях вжито на початку і вирізняє на письмі як окреме речення: *Мої Дорогі! Дякуймо Господу Богові за те, що ми народилися і живемо в Правдивій Вірі* [2, с. 115]; *Милі Братя і Сестри! Призадумаймося над терпінням Пречистої Діви Марії, а оживуть в наших серцях гарячі почування і почуття найніжнішої любові до Небесної Неньки* [2, с. 167].

Ще одним маркером множинної першоособовості в аналізованих реченнях є присвійний займенник *наш*: *Любімо Христа Чоловіколюбця усією любов'ю нашого серця... Зложім в ньому всі наші терпіння, всі наші смутки...* [2, с. 163]; *Щоденно, продовж всього нашого життя, з тугою за небом, звертаймо наші молитви до Господа Бога* [2, с. 150], що ще раз доводить інклюзивність імператива у такого роду спонуканнях.

Іншим способом спонукання в текстах проповідей є вживання слів зі значенням ‘необхідність виконати певну дію’, присудкових слів (ілокутивів, за Дж. Остіном) *повинен, треба, мусити*: *Сповідник каже їм: ти мусиш зрвати своє знайомство, не повинен більше йти до того дому, до того товариства. Ти мусиш поєднатися з твоїм ворогом, мусиш звернути несправедливо набуте майно, відкликати очернення...* [2, с. 69]; *Треба не тільки словами заявити, що хочемо поправитися, але треба бути рішенням радше все лихо перетерпіти, як знова згрішити* [2, с. 69]. Присудкове слово *мусити* вжито не лише у формі 2-ої особи однини, а й у формі 1-ої особи множини: *Милі Братя і Сестри! Якщо хочемо, щоб Святі Божі Угодники заступалися за нами, то мусимо наслідувати їхнє життя і вправлятися в тих чеснотах, що були окрасою їхнього життя* [2, с. 145]; *Мусимо уже значити своє життя християнськими ділами, щоб досягнути мету нашого життя...* [2, с. 85]; *Так ми, християни, мусимо жити таким життям, якого вимагає від нас свята віра* [2, с. 26]. Варто зазначити, що такий спосіб спонукання до сумісної діяльності серед аналізованих речень досить поширений.

Трапляються волевиявлення, виражені через уживання ілокутивів, які стосуються не самого адресата мовлення, а його сутності, буття: *Наша віра мусить бути живою в нашому житті. Вона мусить виповнити всю ширину і глибину нашого релігійно-морального життя і своїм духом формувати його. Наше щоденне життя мусить виростати з духа віри. Всі діла, все внутрішнє і зовнішнє діяння мусять відноситися до Бога* [2, с. 26–27]. Модальне дієслово в таких конструкціях спонукає, а функції адресованості мовлення виконує присвійний займенник *наш*.

Трапляються також спонукання через синтаксичні конструкції, де відповідне лексичне наповнення поєднано зі складнопідрядним реченням мети: *Щоб мати потрібну настанову поправи у випадку, коли сповідаючись маємо тільки простими гріхи – добре пригадати собі якийсь давній смертний гріх і бодай в загальності оскаржити себе і наново постановити собі ніколи більше його не поповняти* [2, с. 71]. У наведеній конструкції спонукання передано не тільки складнопідрядною сполукою, а й групою присудка головної частини: *добре пригадати, бодай в загальності оскаржити себе, наново постановити*.

Семантика дієслів, ужитих у формі імператива, в аналізованих текстах різноманітна, проте переважають дієслова зі значенням ‘зберігати у пам’яті’: **Пам’ятайте**, що вона не може бути інакшою і тому не забувайте остороги Ісуса Христа... [2, с. 69]; **В хвилини спокус згадаймо** і призадумаймося над пересторогою Ісуса Христа... [2, с. 67]; **Про це пригадуймо** собі сьогодні, в день Зіслання Святого Духа [2, с. 126]. Також варто виокремити і групу дієслів із загальним значенням ‘зосереджувати на чомусь увагу, обдумувати, намірити’: **А тепер розважмо** слова сьогоднішнього святого Євангелія... [2, с. 176]; **Призайдумаймося** над тим привітом Архангела Гавриїла, що його він висказав до Пречистої Марії в Назареті... [2, с. 170]; **Застановімся** над добротою Божого Сина, котрий залишив небо, прийняв вид слуги, щоб страстями і хрестною смертю заслужити нам вічне щастя в небі... [2, с. 135]; **Тому постановім собі** від сьогодні частіше відвідувати Його у Пресвятій Тайні Евхаристії, та приймаймо частіше св. Причастя... [2, с. 163]; **Перенесімся думкою** на Оливну Гору і дивімся разом з Апостолами, як Христос возноситься на небеса [2, с. 102]; **Звернім увагу** на Христові слова, котрий у своїй молитві до Небесного Отця сказав... [2, с. 94]. Також знаходимо дієслова зі значенням ‘просити, молити’, хоча їх кількість є незначною: **Молімся** за тих нещасних, духовно сліпих людей, що віддалилися від Предвічного Сонця Правди, щоб навернулися і прийняли Боже Обявлення без застережень... [2, с. 85]; **Тому просім** їх про силу поконування злих пристрастей і покус, про витривалість в доброму до кінця нашого земського життя [2, с. 141]; **О, Ісусе, Сине Божий, змилосердися** над тими людьми і просвіти їхній ум своєю благодатю, щоб пізнали свій нещасний стан і доложили всіх зусиль для свого оздоровлення [2, с. 96]. Поодинокими є приклади зі спонуканням до вдячності, любові: **Дякуймо** Господу Богові за те, що ми народилися і живемо в Правдивій Вірі [2, с. 115]; **Любімо** Христа Чоловіколюбця усією любовю нашого серця [2, с. 163].

У фактичному матеріалі наявні численні приклади спонукання до набуття певного стану, прагнення: **Будьте вдоволені** тим, що посідаєте! [2, с. 143]; **Будьте звершеними**, як ваш Небесний Отець є звершений... [2, с. 147]; **Будьмо правдивими** Христовими і сповідниками і добрими членами нашої святої Церкви [2, с. 91]; **Бажаймо** поступати на дорозі чеснот щораз вище і вище [2, с. 144]; **Будьте рішеними** на все, навіть життя своє віддати за віру батьків, за святу Українську Католицьку Церкву [2, с. 145]. Варто зауважити, що такий спосіб спонукання не є часто вживаним у повсякденному мовленні, а тому, зважаючи на поширеність в аналізованих текстах, вважаємо його ще однією специфічною рисою жанру проповіді.

Спонукання через вигук зафіксовано лише в поодиноких прикладах: **Геть** з усякою боязливістю перед людьми! [2, с. 125] або в непрямому цитуванні Святого Письма: **Годі** довше вижидати щось, треба назад повертатись до своєї роботи [2, с. 19].

Також хочемо відзначити непоширеність прохібітивів. Заперечні форми імператива трапляються зрідка: **Не означуймо** собі границь, бо „в цьому житті не можна обмежити любові, а тим самим звершеності”, так говорить св. Тома [2, с. 35]; **Так, як жінки Мирносиці, не зважайте** на ніякі труди, які перешкоджують вам у вірному служенні Христові [2, с. 61]; **Не дозволяймо** нікому, щоб безкарно зневажав це, що є нашими релігійними святощами [2, с. 91]; **Тому не нарікаймо**, якщо нам часом здається, що побожні люди не справедливо терплять [2, с. 87]. І заперечення з прислівником можна, що має семантику дозволу, змоги: **А отже ж, не можна** спокійно засипляти, бо замало уникати гріха, але треба ще бути звершеним, треба добре

жити [2, с. 32]. Значення прохібітивів у наведених контекстах – засторога, а не заборона.

Поза нашою увагою залишаємо речення з часткою *хай*, хоча ці форми й включають до парадигми дієслів наказового способу, але вважаємо, що їм більше притаманне значення бажальності, аніж спонукальності: *Хай все в нас стане новим: нові думки, нові бесіди, нові змагання, нові діла, нові поступи в чесності...* (8,9); *Хай сьогоднішнє свято оживить її, а Христос прославлений в небі – укріпить* [2, с. 105], або припущення: *Прикладом нехай буде один з сучасних наших героїв, що в Галичині, з тюрми, передав картку до своєї родини ось такого змісту...* [2, с. 107].

Цікавим є приклад самоспонукування, здійснений не через вже згадувані форми з часткою *хай*, а через присудкове слово: *Треба мені хіба повторити слова бл. памяти папи Венедикта XV... Треба мені пригадати вам на слова самого Спасителя...* [2, с. 159].

Отже, аналізовані тексти засвідчили, що найпоширенішим засобом спонукування у проповідях є імперативні форми першої особи множини, які мають інклюзивний характер, що підтверджує наявність підмета *ми*. Рідше вжито другоособові форми імператива, велика частка яких припадає на цитовані тексти. Серед фактичного матеріалу увагу привертає велика кількість спонукальних конструкцій до зміни стану, а також дієслів зі значенням зосередженості, наміру, застанови, що засвідчує спрямованість проповідей до зміни погляду на буття, віру, життя вірян через внутрішні пошуки, через усвідомлення Христової науки, через складну духову роботу.

Література

1. Вербич Н. Роль просодії в реалізації комунікативної стратегії проповідника / Наталія Вербич // Українське мовознавство. – 2011. – № 42. – С. 14–25.
2. Вояковський Н. Бодіться, я побідив світ. Проповіді на неділі і свята Воскресного круга : [репринт] / Н.Вояковський. – Стенфорд, 1969. – 183 с.
3. Мацько Л. І. Риторика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – 2-ге вид., стер. – К. : Вища шк., 2006. – 311 с.
4. Скаб М. Граматика апеляції в українській мові: Монографія / Мар'ян Скаб. – Чернівці : Місто, 2002. – 272 с.
5. Словник української мови : [довідкове видання] / кер. В. В. Німчук та ін. / відп. ред. В. В. Жайворонюк ; НАН України, Ін-т української мови, Всеукраїнське товариство „Просвіта” ім. Тараса Шевченка. – К. ВЦ „Просвіта”, 2012. – 1316 с.